

Kutadgubilig

FELSEFE – BİLİM ARAŞTIRMALARI

JOURNAL OF PHILOSOPHY – SCIENCE RESEARCH

23

MART 2013

ISSN: 1303-3387

BİR YAHUDİ MİSTİK GRUBU: THERAPEUTAE

Dursun Ali Aykıt*

A JEWISH MYSTIC GROUP: THERAPEUTAE

ABSTRACT
Almost every religion has a mystical dimension. The Therapeutae are one of the mystical Jewish groups which are different than Essenes. One of the works of Philo of Alexandria which is entitled *De Vita Contemplativa* (On the Contemplative Life) is the earliest and primary source about this mystics. In this article, after giving information which is based on the Philo's account about the Therapeutae, we will evaluate this mystic group. Afterwards we will deal with the thesis of Eusebius who asserts this group as an origin of church in Egypt.
Key Words: Therapeutae, Therapeutrides, Philo of Alexandria, Eusebius, Jewish Mysticism, Church of Egypt.

ÖZET
Hemen hemen tüm dinlerin mistik bir boyutu vardır. Therapeutae, Essenilerden farklı mistik Yahudi gruplardan biridir. İskenderiyeli Philo'nun *De Vita Contemplativa* (On the Contemplative Life/ Tefekkür Hayatı) başlıklı eseri, bu mistiklerle ilgili bilgi veren en erken ve temel kaynaktır. Bu çalışmada Therapeutae ile ilgili Philo'nun verdiği bilgileri aktardıktan sonra bunları değerlendireceğiz. Ardından da Mısır'daki kilisenin kökeninin bu grup olduğunu ileri süren Eusebius'un tezini irdeleyeceğiz.
Anahtar Kelimeler: Therapeutae, Therapeutrides, İskenderiyeli Philo, Yahudi Mistisizmi, Mısır Kilisesi.

...

* Yard. Doç. Dr. Cumhuriyet Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Dinler Tarihi Öğretim Üyesi.

Giriş

Therapeutae denilen grup, mistik Yahudiliğin temsilcilerinden olan ve Miladi I. Yüzyılda varlığını devam ettiren Esseniler'e benzer bir oluşumdur. Therapeutae'yi önemli kılan hususlardan biri, bu makalede inceleneceği üzere kilise tarihçisi Eusebius'un (MS. 339) bu Yahudi asketik topluluğunu, Mısır'daki kilisenin/Hıristiyanlığın başlangıcı olarak göstermesidir. Ona göre Hıristiyanlık, Mısır'da Markos ile oluşturulmuş ve burada bir Hıristiyan cemaatinin ve keşişlerin varlığının en önemli göstergesi de Therapeutae denilen harekettir. Bu çalışmada ilk olarak Therapeutae'nin kimler olduğu, özellikleri ve ne tür bir mistik eğilimlerinin bulunduğu Philo'nun *De Vita Contemplativa* adlı eserindeki anlatım sırasına göre aktarıldıktan sonra Eusebius'un bu teorisi tartışılacaktır.

I. Therapeutae İsimlendirmesinin Kökeni

Bu mistik grupla ilgili en temel kaynak, İskenderiyeli Philo'nun (ö. MS. 50) *De Vita Contemplativa* (On the Contemplative Life) adlı eseridir. Her ne kadar bu eserin Philo'ya aidiyeti ile ilgili bir takım iddialar ileri sürülmüş olsa da genel kanaat, bu kitabın yazarının Philo olduğudur.[1] Philo bu kitabına 'başka bir yerde Esseniler denilen gruptan bahsettiğini ve şimdi ise Therapeutae ve Therapeutrides denilen kişileri konu edineceğini'[2] belirterek başlar. Bu girişten de anlaşılacağı üzere Philo'nun nazarında Therapeutae, Essenilerden ayrı bir gruptur.

Philo'ya göre bu Yahudi mistiklere böyle bir isim verilmesinin arkasında iki neden bulunmaktadır: a) Şifa vericiler: Bu kişilere, sadece insanların bedenlerine sıhhat vermeye çalışmalarının ötesinde aynı zamanda onların hırslarını, korkularını, hazlarını kontrol altına alıp ruhlara da şifa dağıttıkları için böyle bir isim verilmiş olabilir. b) İbadet edenler: Bu gruptakiler, tabiatlarının ve kutsal yasanın yönlendirmesiyle İyiden daha İyi, Birden daha saf/ bileşiksiz ve Monad'dan daha önce olan 'kendi kendine Var Olana (to On)' ibadet ettikleri için böyle bir isme layık görülmüş olabilirler.[3] Böylece Philo, Therapeutae'yi hem bedene ve ruha şifa dağıtanlar hem de 'to On' diye tanımladığı Var Olana ibadet edenler şeklinde ortaya koyarak onlara dair daha çok felsefi bir bakış açısına sahip olduğuna ilişkin ilk işaretleri vermektedir.

[1] Erwin R. Goodenough, *An Introduction to Philo Judaeus*, New Haven: Yale University Pres, 1940, s. 36.

[2] Philo of Alexandria, *On the Contemplative Life,* 2. Philo'nun bu eseri hususunda F. H. Colson-G.H. Whitaker'in *Philo with an English Translation,* (The Loeb Classical Library, Cambridge, 1929) kitabından yararlanılmıştır. *On the Contemplative Life* başlıklı eser bundan sonra *Vit. Cont.* olarak kısaltılacaktır.

[3] *Vit. Cont.*,2.

II. Yahudi Olmayan Diğer İnançların Tanrı Anlayışı

Philo, Therapeutae ile karşılaştırma yapmak üzere bu eserde üç tür tanrı anlayışını ele alır. Bunlardan birincisi, dünyadaki değişik elementlere tanrısallık atfeden Grekler; ikincisi putlara ibadet edenler ve üçüncüsü ise hayvanlara tapan Mısırlılardır.

Grek dünyasında insanların, değişik elementlere tanrılık atfettiklerinden haberdar olan Philo, bunları şöyle sıralar: Grekler, yanıcı özelliği nedeniyle ateşe (ateş tanrısı Hephaestus), yükseldiği ve yüceldiği için havaya (Hera), içildiği için suya (Poseidon) ve tüm bitki ve hayvanların anası olması hasebiyle yere (Demeter) saygı ve tanrısallık atfederler. Philo'ya göre kendi kendilerine hareket etmeye dahi muktedir olamayan cansız elementlere yönelik bu isimlendirmeleri Sofistler icat etmiştir.[4] Bu elementlerin hiçbirinin kendi kendine meydana gelmediğini ve en mükemmel bilgiye sahip bir *demiurg* tarafından yaratıldıklarını söyledikten sonra Grek dünyasında yaygın olan *yarı insan-yarı tanrı* şeklindeki varlıklara tapmanın çok saçma olduğunu belirtir. Ayrıca böyle bir tutumun, en kutsal olan ilahi varlıklarla, ölümlü kadınların ilişkiye girmiş olabileceği şeklindeki bir ithamı da peşinden getirebileceğini dile getirir.[5]

Greklerin tanrı ile ilgili yanlış kanaatlerini belirttikten sonra Philo, 'farklı suretlere tapanlara ne demeli?' diyerek konuyu putperestlere getirir. Bu idollerin özünün, ağaç ve taş olduğunu söyleyen Philo, bu maddelerin put haline gelmeden önce bir şeklinin bulunmadığını ve bir ustanın elinde yontulduğunu zikreder. Ardından biraz ironik bir şekilde put haline getirilmek için yontulan ağaç ve taşın diğer parçalarının nasıl olur da değersiz bir şekilde kenara atılıp ayaklar altında çiğnendiğini belirtir.[6] Böylece eğer bu ağaç ve taş değerliyse diğer parçalarının da değerli olması gerektiği gibi bir ima ile bu yapılan işin yanlışlığına işaret eder.

İskenderiye'de yaşaması hasebiyle en önemli rakibi olan Mısırlıların tanrı anlayışının bahse değer dahi olmadığını zikreden Philo, onların hem evcil hem de vahşi hayvanları tanrı seviyesine yükseltmelerinin çok vahim olduğunu belirtir. Bu hayvanların doğmasına, büyümesine, yemek yemesine, hastalanmasına ve ölmesine şahit olan Mısırlıların, böyle bir tutum takınmakla medeni olanı medeni olmayana, makul olanı saçma olana tercih ettiklerini zikreder.[7]

III. Therapeutae'nin Tanrı İnancı ve Grubun Özellikleri

Greklerin, puta tapanların ve Mısırlıların tanrı anlayışını kısaca tartışan Philo,

[4] *Vit. Cont.,* 3-4.
[5] *Vit. Cont.,* 6.
[6] *Vit. Cont.,* 7.
[7] *Vit. Cont.,* 8.

bunların, 'basiretlerini' kaybettiklerini ve buradaki basiretten kastının da maddi bir görüşten ziyade, doğru ve yanlışa dair yegane bilgi kaynağı olan manevi bir bakış açısının olduğunu söyler.[8] İşte bu husus aynı zamanda Therapeutae'nin tanrı inancıyla ilgili görüşlerinin açıklanmaya başlandığı noktadır.

Philo'ya göre Therapeutae, her zaman 'Var Olanın (to On)' vizyonunun/ görünmesinin peşinden koşar, bakış açılarını 'duyuların üstüne' çıkarır ve onları mükemmel mutluluğa götüren bu hususlardan hiçbir zaman vazgeçmezler. Bu kişiler, bir âdetin veya başkalarının kendilerini övmelerinin peşinde değildirler. Aksien tanrısal bir sevgiyle hedeflerine ulaşmayı arzularlar.[9]

Ölümsüz ve kutsal bir yaşamı talep ettikleri için bu dünyadaki mallarını ve mülklerini, oğullarına, kızlarına veya akrabalarına bırakırlar. Böylece kendilerini bu tür mallarla iştigal etmekten kurtarırlar. Akrabası olmayanlar ise bunları, dost ve arkadaşlarına dağıtırlar. Greklerin, felsefeye arzusu nedeniyle mallarını terk eden Anaxagoras ve Democritus ile övündüklerini belirten Philo, onların sahip olduğu şeyleri aslında israf ettiklerini; Therapeutae'ye bağlı olanların ise bunu ihtiyacı olan insanlara dağıtarak çok daha düşünceli bir eylemde bulunduklarını ileri sürer.[10]

Mal-mülk ile olan ilişkilerini kestikleri için geriye hiç bakmadan arkadaşlarını, çocuklarını, eşlerini, ebeveynlerini, akrabalarını, dostlarını ve anavatanlarını terk ederler. Çünkü bu tür ilişkiler, insanı cezp edip asıl hedefinden uzaklaştırabilir. Çok iyi bir yöneticinin idaresinde olsa da bir anlığına dahi bilgeliğin yönlendirmesine giren hiç kimse şehirlerdeki kargaşa ve rahatsızlıklara dayanamaz. Ancak bu onların, yaşadıkları şehirleri terk ettikleri anlamına gelmez. Zira onlar şehrin 'sur dışındaki' bahçelerinde ve insanların bulunmadığı yerlerde bir sessiz mekan ararlar. Çünkü onlar, kendileri gibi benzer karaktere sahip olmayan insanlarla birlikte olmanın verimsiz ve kötü olduğunu bilirler.[11]

Bu tür bir mistik eğilimin hem Greklerde hem de başka milletlerde de bulunduğunu belirten Philo, böyle insanların Mısır'ın her bölgesinde ve özellikle İskenderiye civarında çok daha fazla olduğunu dile getirir. Ancak Therapeutae grubunun özellikle iskan etmek için seçtikleri ve bir bakıma 'anavatan' olarak kabul ettikleri yer ise Mısır'ın kuzeyindeki Mariout Gölü (Mariout Lake) civarıdır. Güvenlik ve havanın yumuşaklığı, buranın tercih edilmesindeki en önemli nedenler arasındadır.[12]

Therapeutae'ye bağlı kişilerin bulunduğu evler, sıcaktan ve soğuktan korunmak gibi bir ihtiyaç üzerine inşa edildiği için çok basit bir tarzda yapılmıştır. Bu evler ne birbirine çok yakın ne de çok uzaktır. Zira inziva hayatı yaşamak isteyen kişiler

[8] *Vit. Cont.,* 10.
[9] *Vit. Cont.,* 11-12.
[10] *Vit. Cont.,* 13-14.
[11] *Vit. Cont.,* 18-20.
[12] *Vit. Cont.,* 21-23.

oldukları için evlerin yakınlığı rahatsızlık yaratabilirdi. Ancak bu, evlerin birbirinden çok uzak olduğu anlamına da gelmez. Çünkü grup üyeleri, hem dostluğa önem verdiklerinden hem de herhangi bir hırsızlık veya taciz durumu söz konusu olduğunda birbirlerine yardım etmek için bir önceki hususu ihlal etmeyecek bir uzaklıkta evlerini yaparlar. Her bir evin içinde tamamen dış hayattan el ayak çektikleri bir 'hücre' veya oda bulunmaktadır. Onlar buraya girerken yanlarına bedeni ihtiyaçlarla ilişkili ne bir yiyecek ne de içecek alırlar. Beraberlerinde sadece Kutsal Yasa[13] metnini, peygamberlerin yazılarını, Mezmurları, bilgi ve inançlarını besleyecek kutsal kitapları alırlar. Daima Tanrıyı (ton Teon) düşünürler. Hatta rüyalarında dahi tanrısal mükemmelliğin hayalini arzularlar. Birçoğu da uykudayken veya rüyalarında kutsal felsefelerinin yüce hakikatlerini dile getirirler.[14]

Grup üyeleri şafak vakti ve akşam olmak üzere günde iki kez bireysel olarak ibadet ederler. Bu iki vaktin arasında da manevi talim ile meşgul olurlar. Kutsal Yazıları okurlar ve atalarına ait felsefe aracılığıyla bilgelik ararlar. Onlar metinleri, alegorik olarak yorumlarlar. Zira onlara göre lafzın arkasında saklı olan gizli bilgiler, deruni manaları anlamaya çalışarak elde edilir. Aynı zamanda onların düşünce sistemlerini ve yollarını kuranlara (kadim insanlara) ait metinleri de bulunmaktadır ve bu tür yazılar da alegorik bir şekilde anlaşılmaya çalışılır. Günlerini tefekkür ile geçiren Therapeutae'nin üyeleri, aynı zamanda ilahiler ve mezmurlar da yazarlar.[15]

Haftanın altı günü yukarıda bahsedilen evlerindeki 'hücrelerinde' yalnız kalarak bilgeliği elde etmek için inzivaya çekilirler. Bu süre içinde mecbur kalmadıkça dışarı dahi çıkmazlar. Ancak her yedinci günde (Şabat) bir araya gelip genel bir toplantı yaparlar. Birlikte otururken kişiler, yaş sırasına göre sıralanır ve elleri cübbelerinin içinde olup sağ ellerini göğüs ile çene arasında, sol ellerini de yan taraflarında tutarlar. Ardından içlerinden yaşça büyük olup grubun doktrinleri ile ilgili kamil bir bilgiye sahip olan biri, öne çıkar ve çok iyi bir şekilde muhakeme edilmiş bilgece bir konuşma yapar. Bu kişi, hatipler veya Sofistler gibi söyleminin ne kadar güçlü olduğunu göstermek yerine ciddi mütalaaların sonucu olarak ortaya çıkan dikkatli cümleler ile düşüncesini açıklar. İşte bundan dolayı onun konuşması sadece kulaklarda kalmayıp ruha kadar işler ve orada kalır. Bu konuşma esnasında diğerleri sessizce oturur ve söylenenleri onayladıklarını da bakışları veya başları ile gösterirler.[16]

Haftanın yedinci günü bu konuşmaların yapıldığı yer, iki bölmeden oluşur. Bun-

[13] Philo burada Kutsal Yasa teriminden ne kastettiğini tam olarak açıklamamıştır. Cümlenin bütünlüğü ele alındığında Kutsal Yasa'dan, Tora'nın ima edildiği izlenimi elde edilebilir. Zira metindeki 'peygamberlerin yazıları, Mezmurlar' gibi bir sıralama dikkate alınırsa Tanak'ın Nebiim bölümü ve Mezmurlar buraya dahil edilir ve Nebiim'den daha önemli olan Tora'nın da öncelikli olarak burada bulunması gerekir.

[14] *Vit. Cont.,* 24-26.

[15] *Vit. Cont.,* 27-29.

[16] *Vit. Cont.,* 30-31.

lardan birinde erkekler, bir diğerinde de Therapeutrides ismi verilen mistik kadınlar oturur. Bu iki bölmeyi birbirinden ayıran yaklaşık 1.5 metre yüksekliğinde bir duvar vardır ve bu duvar tavana kadar uzanmaz. Böyle bir duvara ihtiyacın iki nedeni vardır: a) Kadınların iffetine saygı ve b) içeride yapılan konuşmayı kadınların da duyabilmesi.[17]

Onlar, kendi kendilerini kontrol etmeyi çok önemserler. Zira bu, ruhun gelişmesi açısından önemli olup diğer erdemler, bunun üzerine bina edilir. Güneş batmadan önce hiçbiri ağzına bir yiyecek veya içecek koymaz. Çünkü onlara göre felsefe gün ışığında yapılmalı, bedenin ihtiyaçları ise akşam olunca giderilmelidir. Hatta bazıları bilgelik elde etmenin peşine kendilerini öyle bir kaptırırlar ki ancak üç gün sonra bir şeyler yemesi gerektiğini hatırlar. Kimi de hakikatlerin ziyafetlerine öyle dalarlar ki ancak altı gün sonra bedeni ihtiyaçlarını giderir. Bu açıdan Therapeutae'nin içinde bulunan kişiler, çok az yiyip içerler. Sadece genel toplantının yapıldığı gün (Şabat), ruhen beslendikleri gibi bedenen de bir 'doygunluğa' ulaşırlar. Ancak 'doygunluk' verici olarak kastedilen öğün, çördük otu ile tatlandırılmış ekmek ve tuz ile sudan oluşur. Dolayısıyla grup üyeleri sadece 'yaşamlarını idame ettirecek' kadar yiyip içerler. Ayrıca bu günde gruba ait olan 'sığırlara' da izin verilir. Böylece sığırların da dinlenmesi sağlanır.[18]

Therapeutae'nin günlerini geçirdiği evlerinin her türlü süsten arınmış olduğunu belirten Philo, aynı şekilde onların giysilerinin de çok mütevazi olduğunu söyler. Buna göre onlar kışın soğuğundan korunmak için işlenmemiş deriden yapılmış kalın bir ceket; yazın ise keten bir gömlek giyerler.[19]

IV. Pentekost İle İlgili Uygulamaları

Uzunca bir bölüm (40-64)[20] Grek dünyasındaki şölenden ve buradaki israftan bahseden Philo, 'peygamber Musa'nın gerçek kutsal öğretilerini takip ettiklerini' belirttiği Therapeutae'nin şölenlerinin nasıl olduğunu tasvir etmeye başlar. İlk olarak bunların her haftanın yedinci günü yaptıkları toplantılara ek olarak her yedinci haftanın yedinci gününde büyük bir 'şölen' düzenlendiklerini zikreder. Philo bu günü 'büyük bayramın arifesi' olarak tarif eder. Böylece bir sonraki gün, 'büyük bayramdır'. Bu hesaplamaya göre Grekçe bir kelime olan ve elli anlamına gelen 'Pentekost' bayramı kastedilmektedir. Bu bayram geleneksel Yahudi kültüründe Fısıh/Pesah bayramından sonraki ellinci gün yapılan kutlamalara verilen bir isimdir. İşte bu nedenle

[17] *Vit. Cont.,* 32-33.
[18] *Vit. Cont.,* 34-37.
[19] *Vit. Cont.,* 38.
[20] Metnin içinde parantez olarak geçip yanında herhangi bir tanımlama olmayan sayılar, Philo'nun *De Vita Contemplativa* adlı eserdeki numaraları göstermektedir.

Philo elli rakamının ne kadar mükemmel bir sayı olduğuna vurgu yapma ihtiyacı hissetmiş olabilir.[21]

Therapeutae grubuna bağlı insanların, Pentekost arifesinde bir araya gelip yapmış oldukları toplantı Philo'nun ilgi alanına giren hususlardan olup bir anlamda Grek dünyasındaki şölen ile onların farkını anlatmak için kaynaklık teşkil eder. Therapeutae'ye bağlı mistikler, beyaz elbiseler içinde neşeli ve aynı zamanda vakurlu bir şekilde toplanırlar. Oturmadan önce grup üyelerinden birinin işaretiyle gözler ve eller havaya doğru yönlendirilir. Gözlerin yükseltilmesinin nedeni, daima tefekküre değer şeyler aramalarından; ellerin yükseltilmesinin sebebi de kâr getiren herhangi bir şeyle uğraşıp kirlenmemesinden dolayıdır. Ardından Tanrıya (to Theo) bu ziyafetlerinin kabul olması ve O'nun istediği gibi devam etmesi için dua ederler.[22]

Duadan sonra kişiler, gruba dahil oluş sırasına göre otururlar. Zira Therapeutae'ye göre 'yaşlılık veya büyüklüğün' ölçütü, yaş veya saçın beyazlığı değil gruba katılıştır. Buna göre bir kişi yaş olarak büyük olsa da eğer gruba daha sonra girmiş ise o hala çocuk sayılır. Bu şölene veya ziyafete, kadınlar da katılır. Bunların çoğu Grek rahibelerde olduğu gibi bir zorunluluktan dolayı değil bilgelik elde etmenin peşinde olan yaşlı bakirelerdir (parthenoi). Bilgelik peşinde koşan bu kadınlar, bedeni hazları reddetmektedirler ve fani bir evlat sahibi olmak istemezler. Onların tek arzusu, 'ölümsüz çocuklar' elde etmektir. Bu da ancak tanrıyı samimi bir şekilde sevmekle olur. Çünkü onların bilgeliğin hakikatini görmesini sağlayabilecek manevi ışık hüzmelerini sadece tanrı ekebilir.[23]

Bu ziyafet esnasında erkekler sağ tarafta, kadınlar da sol tarafta birlikte otururlar. Yerdeki minderler, yumuşak olmakla beraber asla lüks maddelerden yapılmamıştır. Bu esnada hizmet eden kişiler, diğer topluluklarda olduğu gibi köleler değildir. Zira gruba göre kölelik, tamamen tabiata/fıtrata aykırı bir durumdur. Çünkü doğan herkes hür olarak dünyaya gelmektedir. Ancak kötülüğü takip eden bazı kişiler, zayıf olanları böyle bir boyunduruk altına almışlardır. Bu şölende hizmeti deruhte eden kişiler, herhangi bir zorunluluk dolayısıyla veya emir alarak değil, tamamen kendi istekleri ile işleri yürütmektedir. Burada dikkat çekici hususlardan biri, ahlâken ilerleme kat etmek isteyen gençlerin bu tür hizmetlere gönüllü olmasıdır. Onlar, sanki bir oğlun baba ve annesine hizmet etmesi gibi bir saygı ile görevlerini yerine getirirler. Hatta bu gençler, hizmet ettikleri grup üyelerine 'biyolojik' ebeveynlerinden daha fazla önem verirler. Zira buradaki yakınlık, kan bağından daha öte bir durumdur. Onların üzerinde bu sırada kuşağı olmayan ve aşağıya kadar sarkan bir tunik bulunmaktadır. Onları gören biri, onların köle olmadığına rahatça anlayabilir.[24]

[21] *Vit. Cont.*,65.
[22] *Vit. Cont.*, 66.
[23] *Vit. Cont.*, 67-68.
[24] *Vit. Cont.*, 69-72.

Philo, bu ziyafette her ne kadar bazılarına komik gelse de şarap değil sadece su ikram edildiğini bildirir. Ilık su tercih eden ihtiyarlar haricinde çoğu kişi bu soğuk ve berrak sudan içer. Aynı zamanda havyan eti de sofrada bulunmaz. Sofraya konulan yemek, çördük otu ile tatlandırılmış ekmekten ibarettir. Philo'ya göre şarap, 'budalalık üreten bir hap' gibidir ve çoğunlukla hayvani arzuları ortaya çıkarır. Bu nedenle de grubun üyeleri, şaraptan kaçınırlar.[25]

Üyeler, yukarıda belirtilen bir sıralama üslubuna göre yerlerine oturduktan ve sessizlik sağlandıktan sonra topluluğun lideri/ başkanı, Kutsal Yazılarla ilgili bir takım meseleleri ele alır veya oradakiler tarafından yönlendirilen soruları cevaplandırır. Başkan bunu yaparken bazı insanlar gibi kendisinin ne kadar iyi bir hatip olduğunu göstermek yerine meseleyle ilgili daha derin bir bakış açısını yakalamaya çalışır. O, konuyu acele etmeden ve tekrarlanması gereken hususları yineleyerek uzun uzadıya anlatır. Böylece dinleyicilerin ruhlarına bu düşünceleri iyice yerleştirmeye gayret eder. Çünkü bir kişi, nefes almaksızın herhangi bir problemi anlatmaya çalışırsa, bu onu dinleyenlerin ne söylendiğini tam olarak kavrayamamasına neden olabilir. Dinleyiciler de başkanın söylediklerine can kulağı ile kulak verirler ve onun görüşlerini yüzlerindeki ifadelerle, yavaşça başlarını öne eğerek veya sağ eliyle parmak işareti yaparak onaylarlar. Hizmet işlerini yürütmek için ayakta duran gençler de oturanlardan daha az dikkat kesilmezler. Onlar da anlatılanları büyük bir dikkatle dinlerler.[26]

Pentekost'la ilgili şölende merkezi bir yeri olan Kutsal Kitap okuyup yorumlama faaliyeti, bu grup söz konusu olduğunda çok önemli bir hususiyet arzeder. Zira Philo'nun verdiği bilgilere göre burada metnin, *alegorik/mecazi* anlamları üzerinde düşünülüp metin bu metotla açıklanmaya çalışılır. Therapeutae'ye bağlı insanlara göre Kutsal Yasa'nın tümü, yaşayan bir canlıya benzer. Harfler ve kelimeler, bu canlının bedenini oluştururken; onun ruhu bu bedenin altında bulunmaktadır. İşte bu kişiler de bu tür gizli ve dahili anlamları kavrama yetisi olmayanlara, lafzın altındaki kavramların güzelliklerini göstermeye, onların sembolik örtülerini kaldırmaya ve bunlara ışık tutmaya yardım ederler.[27]

Bu ziyafette konuşma yapan başkan ve dinleyiciler amaçlarına ulaşmış oldukları yönünde bir hisse kapıldıklarında her iki tarafın da tatmin olduğu müşahede edilir. Ardından başkan ayağa kalkar ve ya kendisinin yazdığı ya da önceden yazılmış bir ilahiyi okumaya başlar. Bunun akabinde diğerleri belirli bir sıraya göre ayağa kalkar ve ilahinin son mısralarına veya nakaratlarına katılır. En sonunda da hepsi birlikte kadın erkek fark etmeksizin ilahinin nakaratlarını söylerler. İlahi bittikten sonra gençler, yukarıda bahsedildiği üzere mayasız ekmek ve suyun bulunduğu sofraları hazırlarlar.[28]

[25] *Vit. Cont.,* 73-74.
[26] *Vit. Cont.,* 75-77.
[27] *Vit. Cont.,* 78.
[28] *Vit. Cont.,* 79-82.

Böylece akşam yemeği yenildikten sonra tüm gece ibadetle geçirilir. Philo'nun aktardığına göre bu süreç şöyle işler: Yemeğin akabinde herkes ayağa kalkar ve kadınlar ve erkekler ayrı iki koro oluştururlar. Her bir halkanın başında en saygı duyulan ve müziğe en yatkın olan birer lider bulunur. Ardından bazen hep birlikte bazen de karşılıklı olarak ilahiler söylerler ve bu arada el ve ayaklarıyla tempo tutarlar. Bazen vecdin etkisiyle ileri geri giderler bazen de dönerler. Her bir koro veya halka ayrı ayrı bu süreci tamamladıktan sonra bir araya gelip karışırlar ve tek bir koro veya halka haline gelirler. Philo, bu olayı Musa ve Miryam'ın öncülüğünde Kızıl Deniz'i geçen Yahudilerin sevinip tanrıya raks ederek ilahiler söylemelerine[29] benzetir. Buna göre Kızıl Deniz'i aşıp karşıya geçenlerin yaşadıkları bu harikulade olayın, Therapeutae'nin tecrübe ettiği vecd durumuyla benzeştirilmesi ilgi çekicidir.[30]

Philo'nun belirttiğine göre bu vecd hali, şafak sökünceye kadar devam eder. Artık sabah olduğunda hep beraber yüzlerini doğuya doğru yöneltirler ve güneşin doğduğunu gördüklerinde ellerini yukarı doğru kaldırıp günlerinin güzel geçmesini, hakiki bilgiyi elde etmeyi ve basiretli olmayı dilerler. Bu dualardan sonra herkes tekrar kendi odalarına çekilir.[31]

V. Therapeutae İle İlgili Philo'nun Vermiş Olduğu Bilgilerin Değerlendirilmesi

Philo'nun yukarıda aktarmış olduğu bilgilere göre Therapeutae'nin özellikleri genel olarak şunlardır: Birçok yerde bulunmakla beraber daha çok Mariout Gölü civarında yerleşmekteler, şehir yaşamından uzak durmaktalar, basit ve çok az yiyecek (su, ekmek) yemekteler, Şabat'ta bir araya gelmekteler, mütevazi giyinmekteler (kışın işlenmemiş deriden yapılmış ceket; yazın da keten gömlek), kadın ve erkekten oluşmaktalar, gruptaki kadınların çoğu yaşlı ve bakire, biyolojik yaştan daha çok gruba giriş zamanını baz almaktalar, Şabat harici herkes kendi hücresinde tefekkürle iştigal etmekte, Şabat ve diğer bayramlarda bir liderin yönetimi altında kutsal kitap okuyup, metni alegorik yorumlayarak ilahiler söylemekteler. Onların en temel amacı, To On (Var Olanın) vizyonunu elde etmektir. Ayrıca bilgelik peşinde olup hem beden hem de ruha şifa vermekte ve köleliği reddetmekteler.

Therapeutae ile ilgili gruba ait herhangi bir metin günümüze ulaşamamıştır. Dolayısıyla bu grupla ilgili en eski veriler, Philo'ya aittir.[32] Eserinin hemen başın-

[29] Çıkış, 15:1-21.
[30] *Vit. Cont.,* 83-87.
[31] *Vit. Cont.,* 88-89.
[32] Philo'nun bu eserde söz konusu ettiği Therapeutae'nin aslında ideal insan modeli olarak düşünülmüş Philo'ya ait bir kurgu olduğunu iddia edenler de bulunmaktadır. Bu hususta geniş bilgi için bkz.: Troels Engberg-Pedersen, 'Philo's *De Vita Contemplativa* as a Philosopher's Dream', *Journal for the*

da Essenilerden ayrı[33] bir grup olarak gördüğü bu mistik cemaatin, Therapeutae ve Therapeutrides olarak erkek ve kadınlardan oluştuğunu zikreder. Therapeutes kelimesi, beklemek, hizmet etmek, sağlamak, gözetmek, tutmak, iyileştirmek gibi birçok anlama gelmektedir. Philo'nun bu kelimeyi tercih etmesinin arkasında Platon'un *Phaidros* diyaloglarındaki kullanımı yatıyor olabilir. Zira Platon burada Zeus'u takip eden ve tanrı Ares'e hizmet eden[34] anlamında Therapeutes kelimesini zikreder. Aynı zamanda bu terim, Mısır tanrılarına kendilerini adayanlar için de kullanılır.[35]

Philo, bu gruba kadınların da dahil olduğunu söyledikten sonra onların çoğunlukla 'yaşlı bakirelerden' oluştuğunu belirtir. Ardından da bu grubun kendi aralarında 'bir ebeveyn-çocuk' ilişkisine benzer bir tutumlarının olduğunu söyler. Buradan grup içindeki kadınlara, 'annelik' fonksiyonunun yüklendiği söylenebilir. Kadınların da erkekler gibi bilgelik peşinde koşmaları ve hayatlarını buna adamaları gerçekten ilgi çekicidir. Ancak Miladi I. yüzyıl gibi çok erken bir dönemde okur-yazar kadın sayısı hakkında bazı şüpheler bulunmaktadır. Zira hem Yahudi hem de Pagan dünyada kadınların okur-yazarlığı ve mal mülk sahibi olmaları gibi durumlar, oldukça istisnadır.[36] Bu husus da gruba katılan kadınların elit bir tabakadan gelmiş olabileceklerine işaret olarak okunabilir. Ayrıca üye kadınların, ilahi yazma ve koroya katılma gibi bir role sahip oldukları düşünülürse, onların eğitimli olmaları daha muhtemeldir.

Bir taraftan grup içindeki kadınların 'bakireliğine' vurgu yapan Philo, yine aynı

Study of Judaism, 30.1, 1999.

33 Therapeutae ile Esseniler'in aynı grup olup olmadığı ile ilgili tartışmalar vardır. Bu noktada birlikte ve az yemek yemeleri (her ne kadar Therapeutae sadece Şabat ve bayramlarda bunu yapsa da), köleliği ve evlenmeyi reddetmeleri, kendi kendilerini yönetmeleri, kardeşlik duygusunun en önemli erdem olması, Musa Yasalarına karşı büyük saygı göstermeleri, şehirden uzak durmaları, alış-verişten kaçınmaları, Kutsal Kitabı alegorik yorumlamaları, beyaz elbise giymeleri, sabah ibadetlerini Doğu'ya (güneşin doğduğu yöne) yönelerek yapmaları, maddi ve manevi tedavilerde bulunmaları ve kendilerini hırsızlara karşı korumaya çalışmaları gibi hususiyetler nedeniyle bunların aynı grup olabilecekleri düşünülmüştür. Ancak Therapeutae'nin bazı özellikleri ise Essenilerle çok da paralel değildir. Örneğin Esseniler daha çok Filistin'de bulunurken; Therapeutae merkez olarak İskenderiye'de varlıklarını sürdürürler. Therapeutae, Essenilere nispeten daha küçük ve dar kapsamlı bir gruptur. Esseniler günde iki öğün yemek yeyip et ve şaraptan kaçınmazken; Therapeutae'dekiler güneş batıncaya kadar oruç tutarlar, şarap ve et tüketmezler. Esensilerin cemaatlerine kadın kabul ettiğine dair bir referans yokken; Therapeutae'nin içinde kadınlar da bulunmaktadır. Yine Philo'nun ifadelerine göre Esseniler, daha aktif ve hayatın içinde bir yaşam sürerken; Therapeutae kendini tefekküre ayırmakla bariz bir farklılık gösterir. Bu konudaki analizler için bkz.: Emil Schürer, *The History of the Jewish People in the Age of Jesus Christ*, II, (ed. Geza Vermes), Edinburgh, 1979, s. 593-594. Bu konuyla ilgili tartışmaların bir özeti için bkz.: Francesca Calabi, *God's Acting Man's Acting*, Leiden, 2008, 173-176.

34 Plato, *Phaedrus of Plato*,252c, (terc. W. H. Thompson), London, 1868, s. 67.

35 J.E. Taylor-P.R. Davies, 'The So-Called Therapeutae of *De Vita Contemplativa*: Identity and Chracter', *The Harvard Theological Review*, 91.1, 1998, s. 6.

36 Ross S. Kraemer, 'Monastic Jewish Women in Greco-Roman Egypt: Philo Judaeus on the Therapeutrides', *Signs: Journal of Women in Culture and Society*, 14.2, 1989, s. 350-351; Celia Deutsch, 'The Therapeutae, Text Work, Ritual, and Mystical Experience', *Paradise Now Essays on Early Jewish and Christian Mysticism*, (Society of Biblical Literature, Symposium Series, 11), Atlanta, 2006, s. 287.

pasajda (68) bu kadınların bilgeliği elde edebilmek için tanrı tarafından manevi hüzmelerle 'döllendiğini' ve 'ölümsüz çocuklar' doğurmayı istediklerini zikreder. Buradaki en dikkat çekici ikilem, Philo'nun bir taraftan bakireliği öte yandan da doğurmayı aynı kişilere hamletmeye çalışmasıdır. Onun bu tutumunun arkasında kadınların asli görevinin 'doğurmak' olduğu şeklindeki bir bakış açısı yatıyor olabilir. Zira Philo, Tekvin kitabında Tanrının 'verimli olun, çoğalın. Yeryüzünde üreyin, artın'[37] şeklindeki emrinden haberdardır. Dolayısıyla artık bedenen 'çoğalma ve üreme' gibi bir işlevi bırakan bu kadınların, bu duruşlarıyla tanrının yukarıda bahsedilen emrine karşı gelmedikleri; aksine hali hazırdaki durumda 'ölümsüz çocuklar' doğurmayı temenni ettikleri ima edilmiş olabilir.[38]

Bu eserde Philo'nun kadınlardan bahsedip onların da bilgelik peşinden koşmalarından söz etmesi birçok araştırmacıyı şaşırtmaktadır. Zira Philo genel olarak kadınlara evde kalmaları, ev işleriyle meşgul olmaları ve dışarıya gerekli olmadıkça çıkmamaları gerektiği[39] şeklinde bir rol biçmektedir. Aslında Philo, buradaki kadınların durumundan çok fazla bahsetmeyerek, onların grup içindeki 'iffetlerine' dikkat ettiklerine işaret ederek ve bir 'annelik' bağlamında bu kadınları ortaya koyarak bir önceki tutumuyla çok da çelişik bir tavır takınmamaktadır. Böylece her ne kadar Therapeutrides'den (kadın üyeler) bahsediyor olsa da merkezde Therapeutai (erkek üyeler) daha ön plandadır. Nitekim erkeklerin, gruba katılışları aktarılırken 'onların çocuklarını, eşlerini… geride bıraktıkları' zikredilirken; kadınların 'kocalarını ve çocuklarını' bıraktıkları söz konusu edilmez. Ayrıca bazı araştırmacılar Philo'nun Therapeutrides'den bahsetmesinin arka planında Platon'un *Symposium* eserinde geçen ve Sokrates'in hocalarından biri olduğu ileri sürülen Diotima isimli kadın bilge figürünün[40] etkili olduğunu belirtmektedirler.[41] Böylece Yahudilik içinde de bilgelik peşinde olan pek çok kadının bulunduğu ima edilmiş olabilir.

Philo, Şabat gününde grup üyelerinin birlikte yemek yediklerinden bahsederken ara bir cümle şeklinde 'sığırlara da izin verildiğini' (36) zikreder. Therapeutae'ye bağlı kişilerin, etten uzak durdukları bilindiği için bu sığırların, en azından grubun kendi ihtiyaçlarını karşılamak üzere tutulduğu söylenebilir. Zira ekmek ihtiyacını karşılamak için bu hayvanlar toprağın sürülmesinde kullanılmış olabilir. Ancak buradaki önemli noktalardan biri bu tür işleri kimlerin yaptığıdır? İşte burası, Philo'nun 'gönüllü hizmet ehli' dediği kişilere işaret gibi okunabilir. Dolayısıyla bu kişiler, bir

[37] Tekvin, 1:28; 9:7.

[38] Joan E. Taylor, 'Spiritual Mothers: Philo on the Women Therapeutae', *Journal for the Study of the Pseudepigrapha*, 12.1, 2001, s. 53-54.

[39] Spec. Leg. III, 169-171; Flacc., 89. Philo'nun kadınlarla ilgili genel tutumu hakkında geniş bilgi için bkz.: Kraemer, 'Monastic Jewish Women…', s. 355-356; Holger Szesnat, 'Mostly Aged Virgins: Philo and the Presence of the Therapeutrides at Lake Mareotis', *Neotestamentica*, 32.1, 1998.

[40] Plato, *Symposium*, 209, (ed. W. L. Bryan- C.L. Brayan), (Charles Scribner's Sons), New York, 1897, s. 123.

[41] Sharl Golberg, 'The Two Choruses Become One: The Absence/ Presence of Women in Philo's *On the Contemplative Life*, *Journal for the Study of Judaism*, 39, 2008, s. 464-465.

taraftan grubun bir araya geldiği toplantılarda insanlara hizmet ederken öte yandan da tarlanın sürülmesi, mahsulün una dönüştürülmesi, ekmeğin pişirilmesi gibi işlerin yanında hastaların bakımı, giysi hazırlama gibi görevleri de deruhte ediyor olmalıdırlar.

Gruba katılmak isteyen kişilerin, mal-mülklerini geride kalanlara bıraktığından bahseden Philo, böylece mistiklerin bu tür işlerle uğraşmadığını[42] söylerken; aynı zamanda evlerin, 'hırsızlardan' korunmak amacıyla birbirine yakın yapıldığını da belirtir. Eğer bir önceki paragrafta da görüldüğü üzere Therapeutae'nin hiçbir şeyi olmasaydı buraya hırsızların gelebileceği endişesi de çok fazla söz konusu olmazdı. Bu da en azından 'yiyecek-içecek' bakımından da olsa grubun, ardiyeye benzer bir yerinin olduğu ve mahsulün buralara konulduğunu göstermektedir. Dolayısıyla bu açıdan da grubun içindeki ikili bir ayrıma dikkat etmek gerekir. Bunlar, 'yaşlılar' ve 'gençler'. Bu tür 'dünyevi' sayılabilecek işlerle 'gençler' ilgilenirken; 'yaşlılar' daha fazla tefekkür ve kutsal kitap yorumu ile meşgul olmaktadırlar. Burada 'yaşlılık' kriterinde gruba giriş zamanının kıstas alındığını da belirtmek gerekir.

Therapeutae'yi ilgi çekici yapan hususlardan biri de hiç şüphesiz Kutsal Kitabı okuyuş metotlarıdır. Philo onların metni, alegorik okuyarak lafzın altındaki deruni anlamları tefekkür etmeye çalıştıklarını söyler. Mecazi okuma biçiminin önemli simalarından olan Philo'nun bu hususa değinmesi, Yahudilik içinde kutsal yazıları okuma noktasında farklı yöntemlerin olduğunu gösterir.

Therapetae ile ilgili en eski kaynak olması nedeniyle Philo'nun aktardığı bilgiler kayda değerdir. Ancak metnin genel yazım şekli göz önüne alındığında Philo'nun sık sık Grek dünyasındaki ve diğer milletlerdeki yaşam tarzı ile Yahudi mistiklerin hayatını karşılaştırmaya ve ikincisinin, birincisine üstünlüğünü bir şekilde göstermeye çalıştığı dikkatlerden kaçmamaktadır. Bu açıdan metin, 'tam' bir tarihi veri olarak değil; içinde teolojik bir unsur da (üstünlük gibi) barındıran bir eser şeklinde göz önüne alınmalıdır. Tabii ki bu husus, Philo'nun verdiği bilgileri olumsuz kılmaz.

VI. Therapeutae'nin Yahudi Olduklarına Dair Philo'nun Eserinde Bulunan Referanslar

Philo, ilginç bir şekilde Therapeutae'nin Yahudi kimliğine tüm eseri boyunca zaman zaman telmihler aracılığıyla işaret eder. Böyle bir metodun arkasında kendisinin de bir Yahudi olması nedeniyle onların Yahudiliğini belirtmeyi zaid olarak görmesi yatıyor olabilir. Bundan dolayı olsa gerek parça parça bu noktaya dair referenslarda bulunmuştur.

[42] Philo'nun zenginlik ve fakirlik hakkındaki görüşleri ile ilgili geniş bilgi için bkz.: Thomas E. Phillips, 'Revisiting Philo: Discussions of Wealth and Poverty in Philo's Ethical Discourse', *Journal for the Study of the New Testament*, 83, 2001.

'En başta Yahudi bir grup olan Essenilerden bahsettikten sonra şimdi de Therapeutae'yi konu edinelim' (1) şeklinde bir giriş yaptığı için buradan ele aldığı grubun Yahudi kimliğine sahip olduğu dolaylı olarak anlaşılabilir. Ardından grubun felsefi monoteizmine ve Kutsal Yasalara bağlılıklarına işaret eder (2). Therapeutae'ye bağlı kişilerin, hücrelerine girerken yanlarına Kutsal Yasa metnini, peygamberlerin yazılarını, Mezmurları ve inancı güçlendirecek eserleri aldıklarını (25) belirtir. Onların Kutsal Kitap okuduklarını ve atalarına ait felsefeden bilgelik aradıklarını (28) zikreder. Yahudilere has bir uygulama olan Şabat ve bu günde yapılanları anlatması (30-33), grubun Yahudiliğine dair en önemli işaretlerden biridir. Paganların şölenlerini uzunca tasvir ettikten sonra 'tefekküre/ inzivaya dalmış bizim insanlarımızla kıyaslandığında' (58) derken kullandığı 'bizim insanımız' terimi, grubun Yahudi kimliğini açıkça ortaya koyduğu en önemli ifadedir. Therapeutae'nin Yahudilikle olan ilişkisine dair bariz referanslarından biri de onların 'Musanın talebeleri' (63) olduğunun söylenmesidir. Zira Philo'ya göre onlar, hayatlarını ve kendilerini tabiatın hakikatlerini tefekküre ve bilmeye adayan ve peygamber Musa'nın kutsal öğretilerini takip etmeye çalışan insanlardır (84). Son olarak da Pentekost gününün sabahında kadın ve erkeklerden oluşan koronun tek bir koro haline gelip ilahiler ile raks etmesinin, Kızıldeniz'i aşan Yahudilerin Musa ve kadın peygamber Miriam etrafında dans etmesiyle benzeştirilmesi (85-87), grubun Yahudilikle olan ilişkisine dair önemli referanslardan bir diğeridir.

Philo'nun kullandığı bu tür tasvirler, grubun Yahudi kimliğini ortaya koymaktadır. Ancak bu tür atıflara ve henüz Hıristiyanlık denilen hareketin tam olarak bir din hüviyetine sahip olmadığı bir dönemde yazılan bu metne rağmen, sonraki kilise babalarından bazıları Therapeutae'yi Hıristiyanlığın Mısır'daki kökleri gibi okumaya çalışmıştır. İşte bu hususta önemli kişilerden biri de hiç şüphesiz kilise tarihçisi Eusebius'tur.

VII. Eusebius'un Therapeutae İle İlgili Tutumu

Eusebius (260-339), giderek bir 'din' hüviyetini kazanmaya başlayan harekete şahit olması nedeniyle kilise tarihi açısından önemli bir kişidir. *Ecclesiastical History* (Kilise Tarihi) isimli eserini, en azından kilise için 'resmi tarih' olarak adlandırmak doğrudur. Zira o bir taraftan kilisenin geçirmiş olduğu safhaları kaleme alırken, öte yandan da 'tarih-teoloji' karışımı bir metin ortaya koymuştur. Çünkü eserini, sadece tarihi olayları günümüz tarih anlayışıyla 'olduğu gibi aktarmak' yerine onun içine bir takım teolojik unsurlar katarak yazıya geçirmiştir.[43]

İskenderiye'de gelişen ve daha sonra kendisinin yaşadığı yer olan Filistin Caesa-

[43] Robert M. Grant, 'Early Alexandrian Christianity', *Church History*, 40.2, 1971, s. 133.

rea'sına taşınan spekülatif, felsefe merkezli teolojiye yönelik diğer bölgelerdeki kilise babalarının endişelerinden haberdar olan Eusebius, eserinde bu hususa değinmeyi yeğlemez. Nitekim o, İskenderiye Ekolünün önemli temsilcilerinden biri olan Origen (185-253) hakkında yapılan heretiklik suçlamasından hiç bahsetmez.[44] Bu husus da Eusebius'un olayları sadece objektif bir şekilde aktarmak yerine kendi gündemiyle dile getirmeye çalıştığına bir işaret olarak okunabilir.

Eusebius, Hıristiyanlığın İskenderiye ve Mısır bağlamındaki orijininin problematik olduğunu görmesinden dolayı olsa gerek Mısır'ın *apostolik* (havarisel) bir başlangıcına işaret etme ihtiyacı hisseder. Bu nedenle Mısır'a (iyi haber anlamında) *İncilin*, Markos tarafından duyurulduğunu ve İskenderiye'de ilk kilisenin onun tarafından kurulduğunu söyler.[45] Ardından da burada Hıristiyanlığın birçok kişi tarafından kolayca kabul edildiğini belirtip konuyu Philo'nun bahsettiği asketik eğilimi bulunan Yahudilere getirir. Bunun akabinde de Philo'nun, Roma'da Petrus ile görüştüğünü ileri sürer.[46] İşte böylece Philo, Petrus, Markos, İskenderiye Hıristiyanlığı ve Therapeutae arasındaki bir ilişkiye dair görüşlerini belirtmeye başlar. Bununla birlikte onun, İskenderiye kilisesinin arkasındaki Gnostik etkiye[47] hiç de girmek istememesi, Eusebius'un yazım metoduyla ilgili bizlere ipucu vermektedir.

Grek dünyasında yaygın olan *yarı insan-yarı tanrı* şeklindeki varlıklara tapmanın çok saçma olduğunu[48] düşünen bir Yahudi filozofu Philo'yu acaba Eusebius neden önemsemiş olabilir? Zira *On the Contemplative Life* başlıklı kitabın başını okuyan bir Hıristiyan, bu tür bir tanımlamadan rahatsız olmaz mı? İsa'yı, yarı insan-yarı tanrı şeklinde ortaya koyan bir teoloji geliştiren kilise babaları, en basit anlamda bu hususta bir tavır takınacaklardır. Ancak Eusebius, böyle bir tutum yerine Philo'yu 'Hıristiyanlaştırmaya çalışarak' ilgi çekici bir yönelim göstermektedir.

Philo'nun Petrus ile görüştüğü şeklindeki söylemin, tarihsel olarak gerçekliği söz konusu değildir. Bu kanaatin arkasında 'Helenistik Yahudiliğin' önemli temsilcilerinden biri olan Philo'nun Hıristiyanlığın gelişimindeki fikir ve metotlarının etkili olması yatıyor gibidir. Ayrıca bu tür ifadeler, kilise babalarının, onu nereye yerleştirmeye çalıştıklarının okunması açısından önemlidir.[49]

44 Grant, 'Early Alexandrian Christianity', s. 133.

45 Mısır'daki kilisenin kökeni hakkındaki tartışmalar için bkz.: Walter Bauer, *Orthodoxy and Heresy in Earliest Christianity*, (terc. R.A.Kraft ve G.Krodel), Philadelphia, 1971, s. 44-49; Birger A. Pearson, 'Earliest Christianity in Egypt: Some Observations', *The Roots of Egyptian Christianity*, (ed. B.A.Pearson ve J.E.Goehring), Philadelphia, 1986, s. 132-156.

46 Eusebius, *Ecclesiastical History*, (II.16-17), (terc. R.J. Deferrari), (*The Fathers of the Church* içinde), (The Catholic University of America Press), Washington DC, 1965, s. 110-111.

47 İskenderiye merkezli kilisenin oluşumu, Gnostikler, Platonculuk, Pisagorculuk ile olan ilişkisi ve gelişimi hakkında bkz.: Roelof Van Der Broek, *Studies in Gnosticism and Alexandrian Christianity*, Leiden, 1996; Grant, 'Early Alexandrian Christianity', s. 136-141.

48 *Vit. Cont.*, 6.

49 Bu konuda bilgi için bkz. Emil Schürer, *The History of the Jewish People in the Age of Jesus Christ*,

Eusebius, Therapeutae'nin 'Hıristiyan bir mistik grup' olduğu şeklindeki iddiasını *Ecclesiastical History* (Kilise Tarihi) adlı kitabının 17. bölümünde işler. Dolayısıyla eğer Eusebius'un, bu tezini ispatlamak üzere Philo'nun eserinden yaptığı alıntılardaki tutumu göz önüne serilirse bu konuya yönelik yaklaşımı daha iyi anlaşılır.[50]

Eusebius ilk olarak 'bu grupla ilgili sadece hakikatleri yazacağını' ifade eden Philo'nun söylemini özetle dile getirerek[51] Philo'nun verdiği bilgilere güvenilmesi gerektiğini ima eder. Bu kişilere Therapeutae isminin verilmesiyle ilgili olarak Philo, onların ruhlarda bulunan keder, korku, aptallık, adaletsizlik gibi birçok arzu ve ahlaki bozukluğu tedavi ettiğini belirtirken; Eusebius bu hususu kısaca 'kötü arzulardan iyileştirme' şeklinde özetler. Philo onların, İyiden daha İyi, Birden daha saf/ bileşiksiz, Monad'dan daha önce olan ve kendi kendine Var Olan'a (To On) kutsal yasalar ve tabiatlarının yönlendirmesiyle ibadet ettiklerini belirtirken; Eusebius 'kutsal yasalar' ve diğer felsefi tanımlamaları kaldırıp sadece 'Tanrıya samimi bir şekilde ibadet ederler' şeklinde bir alıntıda bulunur.[52] Philo'nun 'kutsal yasalara' yapmış olduğu vurguyu göz ardı etmesi, Eusebius'un metni Hıristiyanlaştırmasına yönelik önemli bir işaret olarak görülebilir.

Philo'nun değişik paganik ibadetlere (Grekler, putperestler, Mısırlılar) yönelik eleştirilerine hiç değinmeden geçen Eusebius, konuyu Therapeutae'nin 'mal-mülklerini bırakmalarına' getirip bu tutum ile Resullerin İşleri'nde geçen 'insanların mallarını satmalarına'[53] işaret eder. Eusebius, mistiklerin genel bir eğilimi olan bu süreci, Therapeutae ile ilk dönem Hıristiyanları arasında kurulabilecek bir ilişki olarak kullanmayı yeğler.[54] Oysa bu eğilim, hemen hemen tüm mistik oluşumlarda rahatlıkla görülen bir olgudur.

Eusebius, Therapeutae'nin dünyanın değişik yerlerinde bulunmakla beraber daha çok Mısır ve İskenderiye merkezli olduğuna dair Philo'nun aktardığı bilgiyi zikretmesine rağmen onların evlerini yaparken düşündükleri süreçleri (havanın ılık olması nedeniyle Mariout Gölü'nün civarında yerleşmeleri, evlerin birbirine ne çok uzakta ne de çok yakında inşa edilmesi gibi) muhtemelen kendi teziyle doğrudan ilgili olmadığı için kısaca geçer.[55]

Therapeutae'ye ait evleri, 'kiliseler' ve bunların içindeki inziva yeri olarak kulla-

(ed. G.Vermes-F.Millar-M.Goodman), III/2, (New English Edition), Edinburgh, 1997, s. 816; Eusebius, *Ecclesiastical History*, s. 111, 1.dipnot; Dursun Ali Aykıt, *Hıristiyanlığın Öncüsü Olarak İskenderiyeli Philo*, İstanbul, 2011.

50 Bu hususdaki karşılaştırmalarda Sabrina Inowlocki'nin makalesinden yararlanılmıştır. Sabrina Inowlocki, 'Eusebius of Caesarea's Interpretatio Christiana of Philo's De Vita Contemplativa', *Harvard Theological Review*, 97.3, 2004, s. 314-318.

51 Eusebius, *Ecclesiastical History*, (II. 17), s. 112; krş. *Vit. Cont*. 1.

52 Eusebius, *Ecclesiastical History*, (II. 17), s. 112; krş. *Vit. Cont*. 2.

53 Resullerin İşleri, 4:34-35.

54 Eusebius, *Ecclesiastical History*, (II. 17), s. 112; krş. *Vit. Cont*. .13, 18-20.

55 Eusebius, *Ecclesiastical History*, (II. 17), s. 113; krş. *Vit. Cont*. 21-22.

nılan hücreleri 'kutsal mekan ve manastır' biçiminde tanımlayan Eusebius, Philo'nun bahsettiği şekliyle Therapeutae'ye üye olanların rüyalarında dahi tanrısal hakikatle hemhal oldukları ve günde iki kez ibadet ettikleri yönündeki bilgilere yer vermez. Ancak onların hücrelerine girerken yanlarına Kutsal Yasa metnini, peygamberlerin yazılarını, Mezmurları ve inançlarını destekleyecek metinleri aldıklarını da zikreder.[56]

Grup üyelerinin kutsal yazıları alegorik bir şekilde yorumladıklarını ve aynı zamanda onların düşünce sistemlerini ve yollarını kuranlara (kadim insanlara) ait metinlerinin de bulunduğunu Philo'ndan aynen nakleden Eusebius, 'eskilere ait metinlerden' neyin kastedildiğini şöyle yorumlar: Philo'nun bahsettiği eskilere ait metinler, *büyük ihtimalle* İnciller, havarilerin yazıları ve İbranilere Mektuplar ile Paul'un mektupları gibi bir takım yazılardır.[57] Aslında bu yorum, onun Philo'nun bahsettiği Yahudi mistik grubunu, Hıristiyan keşişleri olarak göstermek için ne kadar çaba sarfettiğini göstermektedir.

Grubun Yahudi kimliğine dair en önemli referanslardan biri olan Şabat ile ilgili Philo'nun verdiği bilgileri atlayan Eusebius, konuyu grubun yeme ve içmedeki mütevaziliğine getirir. Burada Therapeutae'nin gündüz tefekkür, gecenin bir kısmını ise bedeni ihtiyaçları karşılamaya ayırmalarını, hatta bazılarının ancak altı gün sonra yemek yeme gereksinimi hissetmelerini aktardıktan sonra Philo'nun bu anlattıklarının 'tartışmasız bir şekilde Hıristiyan cemaatine işaret ettiğini' ileri sürer.[58] Eusebius kendi metninde 'bizim cemaatimiz' diyerek bu grubun Hıristiyan olduğunu söylemeye çalışmaktadır.

Greklerin ziyafetleriyle ilgili olarak Philo'nun aktardığı bilgileri atlayan Eusebius, konuyu Therapeutrides'e getirir. Bu kadınların çoğunun yaşlı bakirelerden oluştuğunu, isteyerek böyle bir yolu (bekareti) seçtiklerini ve tek arzularının ölümsüz bir soy oluşturmak olduğunu söyleyen Eusebius, Therapeutrides ile ilgili Philo'nun bazı tasvirlerini göz ardı eder.[59] Örneğin bu kadınların, 'bilgeliğin hakikatini görmesini sağlayabilecek manevi ışık hüzmelerini sadece Tanrı ekebilir' şeklindeki ifade, Eusebius'da yoktur. O, bu açıklamayı belki çok felsefi veya masalsı bulmuş olabilir. 'Bekaret, ölümsüz soy oluşturmak' gibi hususlar, Eusebius'un amacı için yeterli olduğundan belki de sadece bunlara işaret edip geçmeyi yeğlemiştir.

Son olarak grubun alegorik yorumlama metoduna yeniden referansta bulunan Eusebius, Pentekost ile ilgili uygulama ile Hıristiyan cemaatin yaptığı pratiklerin örtüştüğünü, diakonos (diyakoz) ve proedros (başkan) gibi Philo'nun isimlendirmelerinin Hıristiyanlıktaki hiyerarşiye benzediğini ileri sürer.[60] Böylece kelime anlamı

[56] Eusebius, *Ecclesiastical History*, (II. 17), s. 113; krş. *Vit. Cont*. 1.
[57] Eusebius, *Ecclesiastical History*, (II. 17), s. 114; krş. *Vit. Cont*. 28-29.
[58] Eusebius, *Ecclesiastical History*, (II. 17), s. 115; krş. *Vit. Cont*. 34-35.
[59] Eusebius, *Ecclesiastical History*, (II. 17), s. 115; krş. *Vit. Cont*. 68.
[60] Eusebius, *Ecclesiastical History*, (II. 17), s. 116; krş. *Vit. Cont*. 75, 79-80.

olarak Philo'nun kullandığı bu sıfatlar, Eusebius için Kilise hiyerarşisi olarak okunmaya çalışılmıştır. Ardından da metnini, Philo'nun bahsetmiş olduğu bu gruba ait bilgilerin, İnciller ve havarilerin öğretileriyle uyuştuğu gibi bir iddia ile bitirir.

Sonuç

Yahudi bir mistik grup olan Therapeutae'ye dair en eski kaynak, Philo'dur. Her ne kadar eserin Philo'ya aidiyeti üzerinde bir takım tartışmalar yapılmışsa da genel kanaat, bu kitabın yazarının Philo olduğudur. Yukarıda belirtildiği üzere Philo, Therapeutae ismini verdiği grubu Essenilerden ayırmaktadır. Esensiler ile Therapeutae arasında bulunan birçok benzerliğe karşın, söz konusu iki grup arasında bunların birbirinden farklı olduğunu gösteren bir takım hususlar vardır.

Philo'nun aktardıklarına göre Therapeutae, 'çölde' değil sadece şehirden uzak bir ortamda, insanların tefekkür edebilecekleri bir mekanda hayatlarını sürdüren mistiklerdir. Farklı bölgelerde bulunmalarına rağmen Mariout Gölü (İskenderiye) civarında yoğundurlar. Yeme içmeleri, giyimleri gayet basit ve mütevazi, Şabat harici herkesin kendi hücresinde Kutsal Kitap okuyup tefekkür ettiği, Şabat ve Pentekost gibi bayramlarda bir araya gelip kutsal yazılar üzerinde konuştukları ve içlerinde kadınların da bulunduğu bir gruptur. Birlikte olunduğunda hizmetler, gönüllülük esasına göre yapılır ve köleliğe karşıdırlar. Kutsal Kitabı, alegorik bir metotla yorumlarlar.

Helenistik bir dünyada Yahudiliği savunmak ve hatta ikincisinin birincisinden daha üstün olduğunu ispat etmek gibi bir misyonu deruhte eden Philo, böyle bir gündeme sahip olmasından olsa gerek Therapeutae'yi aktarırken sık sık Grek ve Mısır dünyasına atıflarda bulunma ihtiyacı hisseder. Böylece bu mistik grubu anlatırken, 'Yahudilerin, Helenlerden üstün olduğu veya en azından Helenlerde olan özelliklerin hali hazırda Yahudilerde de bulunduğu' gibi bir tutum takınır. Böylece bir anlamda tarihe, 'teolojik' bir takım unsurlar da ilave etmesiyle 'teolojik-tarihçiliğe' bir örneklik teşkil eder. İşte Philo'nun *On the Contemplative Life* adlı eserinin, bir başka 'tarihçi' (kilise tarihçisi Eusebius) tarafından çok farklı bir 'teolojik-tarih' bağlamında değerlendirilmesi oldukça ilgi çekicidir.

'Eusebius'un Therapeutae ile ilgili tutumu' başlığında da incelendiği üzere Eusebius'un, Therapeutae'nin Mısır'daki Hıristiyanların ilk prototipleri olduğuna dair bir projesi vardır ve o, tarihi bir kaynak olarak gördüğü Philo'nun metnini, bu bakış açısıyla okumaya ve göstermeye çalışmaktadır. Bu nedenle yukarıdaki örneklerde işaret edildiği üzere alıntılarını, bu benzerlikleri kuvvetlendirecek bir şekilde seçmekte ve buna göre işlemektedir.

Her ne kadar Philo, Therapeutae'nin Yahudi bir kimliğine sahip olduğunu eseri içinde giderek artan bir tonda ifade etmeye çalışsa da onun bu hususu biraz kapalı bir şekilde geçmesi, Eusebius gibi kilise babalarının Mısır'daki Hıristiyanlığın başlan-

gıcını ortodoks (doğru öğreti anlamında) bir yapıya bağlama ihtiyaçları için önemli bir fırsat doğurmuş olsa gerektir. Bu nedenle bir kilise için en önemli unsurlardan biri olan apostolik bir kurucuya sahip olma düşüncesi, Eusebius'un bu metninde çok açık bir şekilde ortaya konulmaya çalışılmıştır. Nitekim Petrus ve Philo'yu Roma'da görüştürme, Mısır kilisesinin temelinde Markos'a atıfta bulunma, Yahudi bir mistik grup olan Therapeutae'yi Mısır'daki Hıristiyanlarla özdeşleştirme, Eusebius'un Mısır Kilisesi ile ilgili projesine tam da uyan hususlardır. Böylece Mısır'daki kilisenin başlangıcındaki Gnostik unsurlar (Basilides, Valentinus veya Heracleon gibi) göz ardı edilip kökler daha 'ortodoks' (doğru yol) bir temele dayandırılmaya gayret edilir.

Türkçe bir literatürde geçmesi ve bir diğer 'tarih' okuması şeklinde yorumlanacak bir metne sahip olması nedeniyle Şemseddin Günaltay'ın bu grup ile ilgili verdiği bilgiyi buraya eklemek istiyoruz. Günaltay, Therapeutae'yi şöyle tanımlar:

> 'Bunları, Esseni tarikatının bir kolu olarak sayanlar vardır. Onlar kendilerini Yahve hizmetkarı saydıklarından Yunanca hizmet ve takdis anlamına gelen Terapöt adını almışlardır. Bunlar evlenmez, zühd ve riyazetle uğraşırlar. Vecd ve istiğrak içinde herkesten ayrı *uyuşuk* bir hayat tarzı sürerler. Onlara dair ilk malumatı, İskenderiyeli Philon'a medyunuz.[61]

Yahudi kimliği ile öne çıkan mistik bir grubu, Hıristiyanlığın Mısır'daki başlangıcına dayanak olarak kullanmaya çalışan Eusebius gibi kendi döneminin en önemli meselelerinden biri sayılan 'İslam terakkiye manidir' sloganıyla mistik gruplar üzerinden hesaplaşan Günaltay, Therapeutae'ye 'uyuşuk' sıfatını eklemekte bir beis görmez. Böylece belki de Günaltay, Müslümanların 'geri kalmışlığını', rahatlıkla 'uyuşuk' mistiklere yükleyebilmektedir.

KAYNAKLAR

Birger A. Pearson, 'Earliest Christianity in Egypt: Some Observations', *The Roots of Egyptian Christianity*, (ed. B.A.Pearson ve J.E.Goehring), Philadelphia, 1986.

Celia Deutsch, 'The Therapeutae, Text Work, Ritual, and Mystical Experience', *Paradise Now Essays on Early Jewish and Christian Mysticism*, (Society of Biblical Literature, Symposium Series, 11), Atlanta, 2006.

Dursun Ali Aykıt, *Hıristiyanlığın Öncüsü Olarak İskenderiyeli Philo*, İstanbul, 2011.

Emil Schürer, *The History of the Jewish People in the Age of Jesus Christ*, II, (ed. Geza Vermes), Edinburgh, 1979.

——, *The History of the Jewish People in the Age of Jesus Christ*, (ed. G.Vermes-F.Millar-M. Goodman), III/2, (New English Edition), Edinburgh, 1997.

Erwin R. Goodenough, *An Introduction to Philo Judaeus*, New Haven: Yale University Press, 1940.

[61] Şemseddin Günaltay, *Yakın Şark III-Suriye ve Filistin*, (TTK), Ankara, 1947, s. 448-449. (vurgular bize ait.)

Eusebius, *Ecclesiastical History*, (II.16-17), (terc. R.J. Deferrari), (*The Fathers of the Church* içinde*),* (The Catholic University of America Press), Washington DC, 1965.
Francesca Calabi, *God's Acting Man's Acting*, Leiden, 2008.
Holger Szesnat, 'Mostly Aged Virgins: Philo and the Presence of the Therapeutrides at Lake Mareotis', *Neotestamentica*, 32.1, 1998.
J.E. Taylor-P.R. Davies, 'The So-Called Therapeutae of *De Vita Contemplativa*: Identity and Chracter', *The Harvard Theological Review*, 91.1, 1998.
——, 'Spiritual Mothers: Philo on the Women Therapeutae', *Journal for the Study of the Pseudepigrapha*, 12.1, 2001.
Philo of Alexandria, *On the Contemplative Life,* (F. H. Colson-G.H. Whitaker, *Philo with an English Translation,* (The Loeb Classical Library, Cambridge, 1929
Plato, *Phaedrus of Plato,*252c, (terc. W. H. Thompson), London, 1868.
——, *Symposium*, 209, (ed. W. L. Bryan- C.L. Brayan), (Charles Scribner's Sons), New York, 1897.
Robert M. Grant, 'Early Alexandrian Christianity', *Church History*, 40.2, 1971.
Roelof Van Der Broek, *Studies in Gnosticism and Alexandrian Christianity*, Leiden, 1996.
Ross S. Kraemer, 'Monastic Jewish Women in Greco-Roman Egypt: Philo Judaeus on the Therapeutrides', *Signs: Journal of Women in Culture and Society*, 14.2, 1989.
Sabrina Inowlocki, 'Eusebius of Caesarea's Interpretatio Christiana of Philo's De Vita Contemplativa', *Harvard Theological Review*, 97.3, 2004.
Sharl Golberg, 'The Two Choruses Become One: The Absence/ Presence of Women in Philo's *On the Contemplative Life*, *Journal for the Study of Judaism*, 39, 2008.
Şemseddin Günaltay, *Yakın Şark III Suriye ve Filistin*, (TTK), Ankara, 1947.
Thomas E. Phillips, 'Revisiting Philo: Discussions of Wealth and Poverty in Philo's Ethical Discourse', *Journal for the Study of the New Testament*, 83, 2001.
Troels Engberg-Pedersen, 'Philo's *De Vita Contemplativa* as a Philosopher's Dream', *Journal for the Study of Judaism*, 30.1, 1999.
Walter Bauer, *Orthodoxy and Heresy in Earliest Christianity*, (terc. R.A.Kraft ve G.Krodel), Philadelphia, 1971.